

## ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ СЕРЕД СТУДЕНТІВ ЮРИДИЧНОЇ СПЕЦІАЛЬНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

### FORMATION OF COMMUNICATIVE SKILLS IN INTERCULTURAL COMMUNICATION AMONG LAW STUDENTS IN ENGLISH CLASSES

Кушевська Н.М.,

*orcid.org/0000-0002-9379-0915*

*старший викладач кафедри іноземних мов*

*Київського столичного університету імені Бориса Грінченка*

Нове суспільство зацікавлене у зміцненні міжнародного співробітництва як першочергової умови формування взаєморозуміння та консенсусу. У цьому ракурсі зростає роль вивчення іноземних мов. Життєві обставини свідчать про переваги іноземних мов: зміни в економічній та політичній сферах життя, вихід України у світове освітньо-інформаційне поле, міждержавна інтеграція в освіті. Метою нашої статті є розгляд та конкретизація сутності міжкультурної комунікативної компетенції щодо вивчення іноземної мови, визначення педагогічних умов, що сприяють розвитку міжкультурної комунікативної компетентності студентів-юристів. Під компетенцією для цієї категорії студентів ми розуміємо здатність до творчості на основі високої мотивації, особистісних якостей, уміння застосовувати нормативно прийнятні моделі професійної поведінки. Виходячи з того, що комунікативна функція комуніке між людьми має свою специфіку, ми вважаємо, що спілкування є міжсуб'єктивним процесом, в якому відбувається не просте отримання інформації, а принаймні активний обмін нею. Комунікативний вплив, як результат обміну інформацією, можливий лише тоді, коли комунікатор і одержувач мають унікальну або схожу систему кодування та декодування. Вивчення іноземної мови – це не що інше, як особиста потреба, яка проявляється у взаємодії та соціальному спілкуванні. Успіх спілкування залежить не тільки від бажання мовця встановити контакт, але й від його здатності реалізувати намір говорити. Ця діяльність залежить від ступеня компетентності мовних одиниць і вміння використовувати їх у конкретних ситуаціях спілкування. Однак саме розуміння певних мовних принципів не можна віднести до поняття лінгвістичної компетенції. Маючи комунікативну компетенцію, поняття «мова – мовлення» досягається як засіб (мова) і спосіб його використання (мовлення). Мовлення є поліморфною діяльністю, тобто за своїми численними функціональними призначеннями вона виступає в різноманітних формах: зовнішніх, внутрішніх, монологу, діалогу, письма, усного мовлення тощо. Вважаємо, що ситуативний діалог сприяє набуттю мовної компетенції, що створює основу для розвитку професіоналізму та навичок майбутніх юристів.

**Ключові слова:** міжкультурна комунікативна компетенція, педагогічні умови, професійна поведінка, геокультурна ситуація, розвиток здібностей.

The new society is interested in strengthening international assistance as the main condition for the creation of mutual understanding and consensus. In this perspective, the role of learning foreign languages is growing. Vital circumstances demonstrate the benefits of foreign languages: changes in the economic and political spheres of life, Ukraine become member of world educational and information arena. The purpose of our article is to consider and specify the essence of intercultural communicative competence concerning learning a foreign language, identifying pedagogical conditions that promote the development of intercultural communicative competence of law students. According to the competence for this category of students, we understand the ability to be creative based on high motivation, personal qualities, and the ability to apply normatively acceptable patterns of professional behavior. Because the communicative function of communiqué between people has its specifics, one believe that communication is an intersubjective process in which there is not a simple undertaking of information but at least an active exchange of it. The communicative influence, since the information exchange is possible only when the communicator and the recipient have a unique or similar encoding and decoding system. Learning a foreign language is nothing but a personal need that manifests itself in interaction and social communication. The success of communication is possible not only on the speaker's desire to make contact but also on his ability to implement the intention to speak. This activity depends on the degree of competence of language units and the ability to use them in specific communication situations. However, the understanding certain language principles is concerned with the concept of linguistic competence. Having a communicative competence means to use adequately the language and the speech. The speech is a polymorphic activity, i.e., in its numerous functional aim, it comes in diverse forms: external and internal linguistic forms, monologues, dialogues, written language, oral activity, and so on. One believe that situational dialogue contributes to language competence acquisition, which creates a basis for developing professionalism and skills for future lawyers.

**Key words:** intercultural communicative competence, pedagogical conditions, professional behavior, geocultural situation, development of abilities.

**Постановка проблеми.** Спілкування – це соціально зумовлений інформативний, сенсорний та духовний процес між людьми в різноманітних сферах людського буття, професійної та

творчої сфери. Комунікацію можливо сприймати у якості синоніма до слова спілкування, але вона має ширший сенс. Спілкування – це усна і невербальна взаємодія яка уможливується в людській

діяльності. Говорячи про міжкультурну комунікативну компетенцію, Редько В. апелює до того, що міжкультурна компетентність – це конгломерат трьох компонентів: лінгвістичної, комунікативної та культурної компетентності [10, с.31-32]. Солідаризуємося з даним твердженням. На думку автора, формування комунікативних навичок це цілком нова якість, яка має свої ознаки та компоненти. Мовна компетентність відповідає за правильний вибір мовних агентів у відповідних ситуаціях спілкування. Комунікативна компетентність включає в себе поняття культурна компетентність, яку можна сприймати як культурну грамотність. Точніше міжкультурну комунікативну компетентність визначають сутністю Рись Л. та Пасик Л. – це функціональна здатність розуміння думок і ідеології представників іншої культури, вміння коректувати мовну поведінку, долаючи міжкультурні не співпадіння [11]. В цьому контексті можемо визначити спектр проблем у формуванні навичок міжкультурної комунікативної компетенції під час навчання англійської мови серед студентів юридичної спеціальності. Для досягнення вказаних навичок студентам необхідно розвиватися у наступних напрямках:

*Полікультурний напрям* (розширення своєї культури через засвоєння іншої, підготовка до розвитку іншої культури): засвоєння інформації про «іншу» культуру для глибшого пізнання власної; поважне ставлення до іншої культури; бачення в культурі іноземних мов полягає не тільки в тому, що вони відрізняються одна від одної, скільки в тому, наскільки вони подібні; уміння дивитися на події та їх учасників не з власної точки зору, а з точки зору іншої культури; толерантність (зосереджена на взаємодії, вмінні безконтрольно спілкуватися); здатність взаємодіяти з людьми інших культур зважаючи на їхні цінності, норми, ідеї; здатність адаптувати свою поведінку в процесі спілкування з людиною іншої культури; відсутність ригідності поведінки; здатність до співпереживання, реагування на емоційні прояви, почуття носіїв іншої культури; толерувати і розуміти настрій людей;

*Поведінковий напрям* (комунікативна поведінка): відповідна поведінка, прийнята у професійних сферах бізнесу, у переговорному процесі; знаходження конструктивних компромісів; вміння виходити на контакт і підтримувати його;

*Мовно-соціологічний напрям* (використання мовних засобів мови відповідно до культурних норм мови у професійній сфері діяльності): вміння обмінюватися думками; уміння активно слухати згадане повторення, підсумовувати, бути

уважним до співрозмовника; задавати питання, які спонукають до діалогу (під час розмови юриста з клієнтом).

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Рідна мова, виступаючи в єднанні мети спілкування та узагальнення, є перш за все прийомом «засвоєння» людиною соціального досвіду, відтак, разом із виконанням цієї функції, є способом висловлення власних думок. Оволодіваючи рідною мовою, людина одержує інструмент пізнання дійсності. У цьому процесі, природно, задовольняються і формуються специфічні для людини когнітивні, комунікативні та інші соціальні потреби. Іноземна мова має деякі особливості порівняно з іншими предметами. Освоєння іноземної мови не дає людині безпосередньо пізнати дійсність [1]. Мова є засобом виразу думок про об'єктивну дійсність, її атрибути, закономірності якої є предметом вивчення інших дисциплін. Мова в цьому сенсі «необ'єктивна», і викладати «необ'єктивну» навчальну дисципліну важко. Специфіка іноземної мови як навчальної дисципліни полягає також у її нескінченності та невимірності. Дійсно, якщо порівнювати іноземну мову з будь-яким іншим предметом, то кожен з них має певні тематичні розділи, після оволодіння знаннями яких учень задоволений. Характерною ознакою явища мови, загалом, і як навчального предмета, зокрема, є її неоднорідність. Мова в широкому сенсі слова включає ряд інших явищ, наприклад, «мовна система», «мовна здатність» тощо. Де Соссюр, як відомо, говорив про мову як про дискурс, про глобальну діяльність мовної групи й окремої людини, про мову як систему знаків. У мовленні реалізуються обидва прояви мовленнєвої діяльності. Мовлення, за де Соссюром, «це акт особистості, яка реалізує свою здатність через соціальний стан». Мовленнєва діяльність людей, усвідомлюючи своє спілкування один з одним, реалізує водночас їх соціальну та комунікативну діяльність [8]. Освітні проекти Ради Європи наголошують на тому, що світ потребує спеціаліста, який готовий успішно та продуктивно співпрацювати з людьми різних культур, нести відповідальність, володіє новими інформаційними технологіями, усним та письмовим спілкуванням, що важливо у праці та в громадському житті, бути повноцінним і активним учасником демократичного суспільства, конкурентноспроможним у юридичному середовищі. Сучасне суспільство потребує педагогіки для формування стійких компонентів стилю творчого мислення особистості, розвитку його інтелектуальної та

психологічної складової. Орієнтація педагогіки на формування якостей творчої особистості у майбутнього спеціаліста повинна докорінно змінити форми та принципи педагогічної діяльності у навчанні іноземної мови [12, с. 185]. В даний час навчання мови набуло аплікативного характеру, тоді як раніше воно було відносно абстрактним і теоретизованим. На думку Кліш П. та Хом'як А., одним із найбільш серйозних і комплексних методів вивчення іноземної мови є лінгвосоціокультурний метод, який передбачає звернення до такого компонента, як соціально-культурне середовище [7, с. 16]. Особистість є продуктом культури. Мова також. Цей метод враховує два аспекти спілкування – мовний та міжкультурний. Зеліковська О. вказує, що у тварин також є мова як система знаків і засіб вираження емоцій і настрою. Що робить мовлення «людським»? Сьогодні мова «це не просто словниковий запас, а спосіб самовираження людини». Вона служить «для цілей спілкування і спроможна виявити сукупність знань і уявлень людини про світ» [6, с. 130]. На думку представників лінгвосоціокультурного методу, мова є «потужним соціальним інструментом, що формує людський потік в етносі, формує націю шляхом збереження та передачі культури, традицій, суспільного самосвідомості певного складного дискурсу [4]. Під таким підходом до мови міжкультурну комунікацію розуміють, насамперед, як «адекватне взаєморозуміння двох, співрозмовників чи людей, які здійснюють обмін інформацією, що відносяться до різних національних культур». Тоді їхня мова стає «ознакою належності її носіїв до певного суспільства». Владимірова В. вважає, що для формування міжкультурної комунікативної компетенції знадобиться набір умінь варіювати мовні засоби відповідно до ситуацій спілкування, мовленевого етикету, правил ввічливості, вимог до вибору теми розмови тощо [5, с. 40]. Під комунікативною компетентністю розуміють відповідну інтерпретацію комунікативної інтенції співрозмовника, як прагнення та вміння приєднатися через соціальне спілкування до «розпізнавання» і розуміння семантичних і прагматичних особливостей члена іншої мовної спільноти, до розуміння «картини світу іншої соціальної спільноти» [2, с. 455]. Таким чином, для успішного здійснення міжкультурної комунікації необхідно оволодіти не тільки мовою, а й концептуальною системою, яка включає ідеї, навички, цінності та норми, як спеціальну, так і побутову соціокультурну галузь, у тому числі знання правил.

та правила зв'язку. У викладанні мови широко використовується комунікативний метод, заснований на принципах автентичності спілкування, інтерактивності, вивчення мови в культурному контексті та гуманізації навчання.

**Постановка завдання.** Завданням нашої роботи є опис способів формування здібності до міжкультурної комунікативної компетентності серед студентів юридичної спеціальності. Показати, що міжкультурна комунікативна компетентність здійснюється в процесі мовленнєвої взаємодії: читання нормативних документів, спілкування з клієнтами, написання листів, позовних заяв на заняттях з англійської мови.

**Виклад основного матеріалу.** Розглянемо принципи та підходи, на які ми спираємося у навчанні англійської мови студентів юридичної спеціальності, спираючись на здатність до міжкультурної комунікативної компетентності: 1) *усвідомлення національної культури та рідної мови студентами* – з цією метою поєднання комунікативного підходу із соціокультурним суспільством, що робить можливим формування специфічних культурних уявлень про країни на мовах, народах і спільнотах навчання, а також стимулювання матеріальних культурних знань про рідну країну, сприйняття презентації культури носіїв іноземної мови в іномовному осередку, в умовах міжкультурної активності; 2) *підтримка фонових знань, соціокультурного контексту, у контексті функціонування мови, що вивчається* – для правильного міжкультурного спілкування з носіями мови необхідні спеціальні знання, які уможливають діалог; *навчання інтерактивного мовлення в ракурсі міжкультурного діалогу* – має на увазі розширення знань про певні культури і цивілізації, знання культурно-історичних подій, визначних осіб для правильної реалізації діалогу культури в суспільстві; *гуманістична психологія освітнього середовища*, – розуміється як номінація майбутнього юриста як учасника міжкультурної комунікації та як учасника мовного навчального процесу та дозволяє твердити про зміщення акцентів у процесі вивчення іноземної мови з викладацькою діяльністю, з навчальною діяльністю, його підготовку як творчої особистості; *інтерактивність діяльності студентів юридичної спеціальності* – передбачає використання сучасних технологій, забезпечення оновлення та розвитку особистісних якостей студентів (спільне навчання, проектний метод, інформаційні технології (Інтернет), дистанційне навчання на базі комп'ютерних телекомунікацій) [3]. Диференційований підхід виховання, що ставить

**Формування міжкультурної комунікативної компетенції шляхом ситуативних діалогів  
на заняттях з англійської мови**

Тематика	Ситуативність	Мовленнєві наміри
Ситуація ділової зустрічі з носіями мови.	У зв'язку з обговоренням плану співпраці в юридичній сфері, прийняттям зобов'язань щодо укладання можливих угод. Студент повинен відчувати інтерес до характеру бесіди; підтримати рішення іноземних мовних партнерів щодо даного питання.	Студент висловлює свою точку зору, він не згоден з позицією носіїв мови, хоче її відхилити. Необхідно знайти компромісне рішення цієї проблеми. Або, студента влаштовує характер бесіди, її результати ведення.
Ситуація досудової роботи адвоката	Під час першої зустрічі адвоката з клієнтом, надання усних і письмових консультацій	Правильно використовувати юридичну лексику, знаходити чітку еквіваленту термінів, ознайомитися з особистістю клієнта, дізнатися про обставини, які привели його до адвоката, та з'ясувати ставлення, характер інтересів і рівень правомірності підходів клієнта до вирішення своєї проблеми
Ситуація зустрічей на судовому процесі.	Під час висунення обвинувачень проти іноземного звинувачуваного.	Правильно висловлюватися із носієм мови. Вміти довести власну точку зору. Повільно повторити сказане, перепитати значення незрозумілих слів, виразів, дати протилежній стороні відчувати жорсткість у відстоюванні своєї позиції в деяких аспектах проблеми.
Ситуація перебування в іноземній родині.	Заснована на програмі міжнародного обміну.	Студент хоче висловити своє захоплення отриманим прийомом, незвичним інтер'єром будинку та ландшафту. Перепрошує за недостатню мову, (треба врахувати це в діалозі). Студент не згоден з коментарями щодо його країни. Реакція студента, якщо він не хоче оглядати пам'ятні місця. Або, цікавиться містом, звичаями, традиціями.

*Джерело: власна розробка автора*

його в ситуацію відбору, заохочуючи до самостійності й активності, розвитку рефлексії.

Інтерактивний характер діяльності студентів юридичної спеціальності на заняттях з іноземної мови зумовлений створенням навчально-мовленнєвих ситуацій, які спонукають їх до потреби спілкування за кордоном в умовах, однотипних із природними. Навчально-мовленнєва ситуація визначається як сукупність мовленнєвих умов, необхідних для того, щоб студент правильно здійснив мовленнєвий ефект відповідно до поставленого комунікативного завдання. Ситуації можуть бути розроблені на основі вивчених кейсів судових справ і враховуються у зв'язку з роботами над ними, а також можуть створюватися працюючи з юридичними текстами і включатися в заняття як навчально-мовленнєві вправи. Комунікативна ситуація – дозволяє на основі теми визначити актуальність мовленнєвої діяльності, забезпечити її комунікативну мотивацію [12]. Студент може визначити аспекти комунікативного спілкування за допомогою умов моделювання (згоден – не згоден, безсумнівно схвалення, вільні висловлювання –

вільні дискусії, перешкоди для реалізації – здатність до реалізації тощо). На основі структурних компонентів мовленнєвої ситуації (формулювання комунікаційних завдань) студенти можуть здійснювати вплив, що спонукає до спілкування, до наміру заявити про себе.

Система мовленнєвих мотивів, що визначають потребу в спілкуванні, дає змогу виділити найбільш значущі мотиваційні та цільові компоненти, що сприяють формуванню здібності до міжкультурної комунікативної компетентності [9, с. 256]. Вони здатні змінювати чи посилювати чиюсь думку чи мотивацію, стимулювати чиюсь дію, розв'язувати проблему шляхом обговорення, дискусій, висловлювати своє ставлення до будь-якої події, явища, судження тощо.

Зміст мовлення в різних суспільних сферах діяльності (побутовій, діловій, соціальній, виробничій тощо) визначається тематикою повідомлення. У рамках рішення для формування міжкультурної комунікативної компетенції серед студентів юридичної спеціальності, розглянемо зразкові варіанти ситуацій, які призводять до вміння встановлювати контакти з носіями мови (таблиця 1).

Опираючись на загальну структуру міжкультурної комунікативної компетентності та беручи до уваги принципи, на базі яких формується функціональна компетентність, що дозволяє правильно описати комунікативну ситуацію та реалізувати комунікативну інтенцію, ми визначаємо педагогічні умови, необхідні для забезпечення ефективного процесу спілкування: функціонування педагогічного простору шляхом створення та використання ситуацій спілкування, у проявах потреби в комплексі навичок, які необхідні для успішної міжкультурної комунікації; мотиваційної підготовки слухачів до вивчення іноземної мови, компоненти якої зосереджені на активності, взаємовідносинах суб'єкта в навчальному процесі, індивідуально-психологічних властивостях особистості, стимулюванні навичок міжкультурного спілкування з носіями мови.

**Висновки.** Таким чином, створення правильного емоційного клімату у всьому спектрі освіти, сприяння вихованню людської культури, відданої загальнолюдським цінностям, що увібрали багату культурну спадщину історії свого народу та народів інших країн, прагнення до взаєморозуміння з представниками інших культур та готовність до міжособистісного спілкування створюють міжкультурний консенсус.

Розвиток навичок міжкультурного спілкування призводить до позитивних змін особистості студентів юридичної спеціальності. Вони навчаються на основі рефлексії, орієнтуються на порівняння цінностей іншої культури, на поглиблення почуття національної самоідентифікації в процесі залучення рідної культури та мови у процес вивчення іншої.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Байбакова О. О. Формування міжкультурної компетентності фахівців в США. «*Modern science and practice*»: The VII International Science Conference (March 26–27, 2021, Boston, USA). USA: Boston, 2021. Р. 61-62.
2. Борзенко О. Розвиток комунікативних здібностей та формування іншомовної комунікації при викладанні іноземної мови. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2017. Вип. 165. С. 453–458.
3. Бурченя О. Роль інтерактивних технологій у навчальному процесі. *Нова педагогічна думка*. 2009. № 2. С. 21–28.
4. Владимірова В. І. Культурологічний аспект у викладанні іноземної мови за професійним спрямуванням студентам іноземцям. *Актуальні проблеми сучасної вищої медичної освіти в Україні*: матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 21 березня 2019 р. Полтава, 2019. С. 32–35.
5. Владимірова В. І. Проблеми і перспективи професійно-особистісного самовизначення майбутнього фахівця в сучасних соціокультурних умовах. *Актуальні проблеми сучасної медичної освіти в Україні*: матеріали навч.-наук. конф. з міжнар. участю, м. Полтава, 19 березня 2020 р. Полтава, 2019. С. 39–41.
6. Зеліковська О. О. Формування міжкультурної компетентності студентів ІТ-спеціальностей: сучасний вимір. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. 2018. С. 129–135. DOI: 10.32835/2223-5752.2018.15.129-135.
7. Кліш П. А., Хом'як А. П. Комунікативні вміння й навички як важлива складова професіоналізму педагога. *Педагогічний пошук*. 2017. № 3. С. 15–17.
8. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі: *Мова і спеціальність: актуальні проблеми навчання іноземців у закладі вищої освіти*: збірник матеріалів III Міжнародної науково-методичної конференції, Харків 14-15 травня 2020 р. / Міністерство освіти і науки України, Харківський національний університет радіоелектроніки, Ленкоранський державний університет. Харків: ХНУРЕ, 2020. 534 с.
9. Павліщева Я.О. Лексичний підхід у вивченні англійської мови в юридичних закладах вищої освіти. *Іноземні мови у вищій освіті: лінгвістичні, психолого-педагогічні та методичні перспективи*: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференція з міжнародною участю. 2019. URL: <http://nauka.nlu.edu.ua> (дата звернення: 16.06.2022)
10. Редько В. Г. Компетентнісна парадигма змісту навчання іншомовного спілкування в сучасних гімназіях. *Information, its impact on social and technical progresses: Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference*. Haifa: International Science Group. 2020. С. 31–32.
11. Рись Л. Ф., Пасик Л. А. Форми та методи міжкультурного тренінгового навчання. *Нова філологія*. 2020. № 80. Т. II. С. 175–181. doi: 10.26661/2414-1135-2020-80-2-27
12. Салашенко Г. Визначення особливостей сприйняття часу з метою підвищення ефективності процесу міжкультурної комунікації. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 4 (73). С. 182-188.